

Türk Kamu Yönetiminde Etik İlke ve Değerlerin Kutadgu Bilig Üzerinden Okunması¹

Reading Ethical Principles and Values in Turkish Public Administration through Kutadgu Bilig

Sefa USTA

Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
sefausta@kmu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3846-7987>

Makale Başvuru Tarihi: 29.11.2023

Makale Kabul Tarihi: 30.12.2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Ali YILDIRIM

Öğr. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
ayildirim@kmu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1995-128X>

ÖZET

Dürüstlük, tarafsızlık, liyakat, güven, sevgi, saygı, nezaket, eşitlik, adalet, kamu yararını gözetme gibi ilke ve değerler, kamu yönetiminde etik davranış ilkeleri zeminini oluşturmaktadır. Türk devlet ve yönetim geleneğini oluşturan unsurlar içerisinde adalet, eşitlik, liyakat, dürüstlük ve hakkaniyet gibi değerler yer almaktadır. Siyasetnameler, Türk yönetim geleneğinin temelini oluşturan metinlerdir. Töre, adalet ve ahlak konularına odaklanan siyasetname türü eserlerden birisi de Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig'dir. "Kutadgu Bilig" adlı eserde iyi bir yönetim ve iyi bir yöneticide bulunması gereken özellikler vurgulanmış, yönetim ahlakı üzerinde odaklanılmıştır. Bu minvalden hareketle hazırlanan çalışmanın temel sorunsalı, Kutadgu Bilig eserinin yönetim ahlakı ve etik davranış ilkeleri çerçevesinde irdelenmesidir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, kamu yönetiminde etik değer, ilke ve davranışların ele alınması ve bu ekseninde Kutadgu Bilig adlı eserin değerlendirilmesidir. Çalışma kapsamında, öncelikle kamu yönetiminde etik konusuna yönelik kavramsal çerçeve çizilmekte, Türk kamu yönetiminde etik yönetim anlayışına yönelik yasal ve kurumsal yapı genel hatlarıyla ele alınmaktadır. Kutadgu Bilig eserinde vurgulanan ahlaki değerler ve günümüz etik davranış ilkeleri karşılaştırmalı bir perspektiften hareketle analiz edilmektedir. Çalışmada tarihsel ve karşılaştırmalı araştırma yöntem ve tekniklerinden faydalanılmıştır. Çalışmanın temel bulgusu, Kutadgu Bilig adlı eserin, yöneticilere etik ve ahlaki ilke ve değerler konusunda yol gösterici bir rehber niteliği taşıdığıdır. Bununla birlikte, kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik ve verimlilik ile birlikte ahlaki davranış ilkelerinin de gözetilmesinin gerekliliği eserde vurgulandığı görülmüştür. Sonuç olarak eserin, günümüz etik ilke içerisinde sayılan adalet, liyakat, hakkaniyet, dürüstlük, tarafsızlık, güven, saygı, sevgi ve nezaket gibi değerleri önceleyerek kaleme alınması çalışmanın önemli bir bulgusudur.

Anahtar Kelimeler:

Türk Yönetim Geleneği,
Yönetimsel Etik,
Etik İlkeler,
Ahlaki Değerler,
Kutadgu Bilig,

ABSTRACT

Principles and values such as honesty, impartiality, merit, trust, love, respect, courtesy, equality, justice, and concern for the public interest form the basis of ethical behavior in public administration. Values such as justice, equality, merit, honesty and fairness are among the elements that make up the Turkish state and management tradition. Siyasetnames are the texts that form the basis of the Turkish administrative tradition. One of the political books focusing on customs, justice and morality is Kutadgu Bilig, written by Yusuf Has Hacib. In the work called "Kutadgu Bilig", good management and the characteristics that a good manager should have were emphasized and the focus was on management ethics. The main problematic of the study prepared in this manner is to examine the Kutadgu Bilig work within the framework of management ethics and ethical behavior principles. In this context, the main purpose of the study is to discuss ethical values, principles and behaviors in public administration and to evaluate the work called Kutadgu Bilig in this context. Within the scope of the study, firstly, the conceptual framework for ethics in public administration is drawn and the legal and institutional structure for the ethical management approach in Turkish public administration is discussed in general terms. The moral values and today's ethical behavior principles emphasized in Kutadgu Bilig are analyzed from a comparative perspective. Historical and comparative

Keywords:

Turkish Management Tradition,
Administrative Ethics,
Ethical Principles,
Moral Values,
Kutadgu Bilig,

1 Bu makale, 25-27 Ekim 2018 tarihlerinde düzenlenen 12. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumunda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş, genişletilmiş ve güncellenmiş halidir.

research methods and techniques were used in the study. The main finding of the study is that the work called Kutadgu Bilig serves as a guiding guide for managers on ethical and moral principles and values. In addition, it was seen that the necessity of observing the principles of moral behavior along with effectiveness and efficiency in the provision of public services was emphasized in the work. As a result, it is an important finding of the study that the work was written by prioritizing values such as justice, merit, fairness, honesty, impartiality, trust, respect, love and kindness, which are considered to be among today's ethical principles.

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): USTA Sefa ve YILDIRIM, Ali (2023), “Türk Kamu Yönetiminde Etik İlke ve Değerlerin Kutadgu Bilig Üzerinden Okunması”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.6(4), ss.1118-1129, Doi: <https://doi.org/10.33712/mana.1397745>

1. GİRİŞ

İyi yönetim, yöneticilerle yönetilenler arasındaki ilişkilerin temel dinamiği olan hak ve adalet prensipleriyle birlikte toplumsal yönetim haklarına dair bir arayışı temsil etmektedir. Bu süreç, tarih boyunca değişse de aslında adalet ve hakkaniyet odaklı etkili bir yönetim arzusu hiç değişmemiştir. Ancak, bu arzunun nasıl ve hangi yöntemle gerçekleşeceği zamanla evrim geçirmiştir. Antik Yunan'dan İslam toplumlarına kadar geçmişte olduğu gibi günümüzde de yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkiler, her düzeyde, küçük ölçekli birimlerden büyük devlet yönetimlerine kadar, yönetimin temel dinamiklerini oluşturmuştur. Türk siyasi ve yönetim kültürü içinde öne çıkan “*siyasetnameler*”; bey, padişah, hükûdar gibi liderlere yönetim ilkeleri sunarak dönemin toplumsal ve idari durumunu yansıtmıştır. Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan “*Kutadgu Bilig*”, Nizamülmülk'ün “*Siyasetname*”si ve Görüceli Koçi Bey'in “*Koçi Bey Risalesi*” gibi farklı dönemlerde farklı devlet adamları tarafından kaleme alınan örnekler bu durumu göstermektedir.

Kaşgar kentinde Yusuf Has Hacib tarafından, Karahanlı hükûdarına hitaben yazılan Kutadgu Bilig olarak bilinen eser, Türk yönetim geleneği açısından eşsiz kabul edilir ve Türklerin Müslüman olduktan sonra devlet yönetme anlayışını yansıtan ilk eser olarak değerlendirilir. Siyasetname türündeki bu eser, Türk yönetim kültüründe önemli bir yere sahiptir. Bu eser, dönemin toplumsal ve yönetsel durumunu göz önüne alarak, Karahanlı Hükûdarı Tabgaç Buğra Han'a sunulmuştur. Kutadgu Bilig eserinde, Kün Togdı, Ay Togdı, Ögdülmiş ve Ogdurmuş gibi sembolik kişiler aracılığıyla anlatılmak istenenler kurgulanarak, bu kişilere ait diyaloglar aktarılmıştır. Bu sayede eser, devletin temel prensiplerini vurgulayarak bu değerlere uygun bir yönetim anlayışının önemini ortaya koymaktadır.

Kutadgu Bilig bir idare ve siyaset kitabıdır. Yusuf Has Hacib, çeşitli meselelere dair felsefi ve sosyolojik düşünceleri ileri sürerek öğütler verir. Bu eserde, toplumu oluşturan farklı sınıf ve grupların yapısı ve değeri, hükûdarın bu gruplara karşı takip etmesi gereken davranışlar belirlenmektedir. Ancak Kutadgu Bilig, Doğu'nun eski dönemlerinde sıkça görülen siyaset kitaplarından farklıdır. Bu kitaplar genellikle devlet adamlarına pratik tavsiyelerde bulunur ve adil bir yönetim oluşturmalarını isterken, Kutadgu Bilig, ahlaki telkinlerle devlet içindeki sosyal gruplaşmaları sergileyen ve tarihi şahsiyetlerin örneklerini sunan özgün bir yapıya sahiptir.

Kamuda meydana gelen yozlaşmanın önlenmesinde, etik dışı davranışların önüne geçilmesinde kamuda etik kültürün benimsenmesi önem arz etmektedir. Bununla birlikte, ahlaki ve etik değerleri ön plana alan bir idare anlayışının ortaya konulması ve etik yönetim düşüncesinin kurumsal düzeyde karşılık bulması üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Etik yönetim anlayışının temelini oluşturan etik ilke ve değerler içerisinde; saygı, sevgi, nezaket, tarafsızlık, dürüstlük, adalet ve liyakat sayılmaktadır. Bunların yanında iyi yönetim ilkeleri içerisinde de sayılan, hesap verebilirlik, açıklık, katılımcılık, güven, eşitlik gibi ilke ve değerler de etik yönetimin zeminini oluşturmaktadır.

Türkiye’de 2004 öncesi dönemde, kamu yönetiminde etik davranış ilkeleri ve etik değerlere yönelik doğrudan bir yasal düzenleme yer almamaktaydı. Fakat hem Anayasa’da vurgulanan eşitlik ve tarafsızlık gibi ilkeler hem de 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 2531 sayılı ve 3628 sayılı Kanunlar’da geçen düzenlemeler etik davranış ilkelerine zemin hazırlamıştır. 2004 yılında kabul edilen 5176 sayılı Kanunla birlikte Türkiye’de etik yönetim anlayışına yönelik kurumsal bir çerçeve oluşturulmuş, 2005 yılında kabul edilen yönetmelikte kamu görevlilerinin uyması gereken davranış ilkeleri düzenlenmiştir.

Türkiye’de kamu yönetiminde etik davranış ilkelerinin şekillenmesinde uluslararası kuruluşların önemli etkisi olmuştur. Bunun yanında Türk yönetim geleneğinde, ahlaki ilke ve değerlere önem verildiği bilinmektedir. Hakkaniyet, adalet, dürüstlük, tarafsızlık ve liyakat gibi ahlaki değerler, Türk devlet geleneğinin temel unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk devlet geleneğine temel oluşturan siyasetnamelerde etik ilke ve değerler ön

planda tutulmaktadır. Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig bu siyasetnameleden birisidir. Buradan hareketle hazırlanan çalışma kapsamında, ilk olarak etik konusu ile ilgili kavramsal bilgiler ele alınmakta, Türkiye’de kamu yönetiminde etik konusu incelenmektedir. Son olarak, Kutadgu Bilig adlı eserde etik ilke ve değerlere nasıl yer verildiği irdelenmektedir.

2. KAMU YÖNETİMİNDE ETİK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Literatürde farklı disiplinler tarafından tartışılan etik kavramı, siyaset biliminden, felsefeye kadar birçok sosyal bilim dalı tarafından incelenmektedir. Kamu yönetimi literatüründe etik kavramı üzerinde son dönemlerde yoğun bir şekilde durulmaktadır. 1980 sonrası dönemde kamu yönetiminde meydana gelen değişim ve dönüşümle birlikte, etik sorunsalı üzerinde durulmaya başlandığı dikkat çekmektedir (Uluğ, 2009:3).

Yunanca "*ethos*" kelimesinden türetilen etik kavramı, "*karakter*" olarak ifade edilmektedir. Etik kavramının üzerinde odaklandığı konular içerisinde; insanların birbirlerine nasıl davranması gerektiği, bireylerin topluma karşı taşıdığı sorumluluklar, benimsenmesi gereken toplumsal değerler yer almaktadır. Ahlaki görev ve ilkelerin hayata geçirilmesi konusu ile ilgilenen etik anlayış; hesap verebilirlik, sorumluluk alma ve doğru davranış ile ilişkilendirilmektedir. Bunun yanı sıra, etik, bireyin kamuya karşı sergilediği uygun davranışları belirleyen içsel bir denetçi olarak da işlev görmektedir (Yüksel, 2010:25-26).

Etik ve ahlak kavramları birbiriyle ilişkili ve yakın bağlantılıdır. Birbiriyle karıştırılan ve bazen birbirinin yerine kullanılan bu iki kavram epistemolojik yönden incelendiğinde farklılık arz etmektedir. Ahlak kavramı, çoğunlukla, insanın toplumsal normlara göre doğru ve yanlış arasındaki çizgiyi belirlemesine yardımcı olma noktasında pratik bir alan olarak değerlendirilmektedir. Etik ise bu ahlaki normların kökenini ve uygulanabilirliğini inceleyen, teorik bir alan olarak ifade edilmektedir (Akdemir, 2014:3-6).

Birey ve toplum için ideal olanı bulma amacı güden bir çaba olarak ifade edilen etik kavramı; genel anlamda, her eylemin ve hedefin uygun yerine konması, neyin yapıp yapılmayacağını, neyin istenip istenmeyeceğini ya da neyin elde edilebileceğini anlama çabası olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan etik, ahlakın teolojik ve dini yaklaşımlarından farklı olarak mantık yoluyla ilerlemektedir. Diğer bir ifadeyle, etik, insanların iyi ve doğru davranışlarını açıklamayı hedefleyen bir alan olarak tanımlanmaktadır (Yüksel, 2005:50-51).

Küreselleşme ve neo-liberal politikalar, dünya çapında her alanda belirgin bir etkiye sahip olmuştur. Özellikle yönetici ve yönetilen ilişkisi incelendiğinde, devlet ile vatandaş arasındaki dinamikler önemli ölçüde değişmiştir. Vatandaşlar, kamu bürokrasisine karşı daha eleştirel bir yaklaşım benimseye başlamıştır. Ayrıca, bürokratik kurumları daha yakından sorgulamaya başlamıştır. Bu değişimlerle birlikte, kamu kurumlarının daha etkin ve verimli olması adına gerçekleştirilen reformlarda etik kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır (Gökçe ve Örselli, 2011:48).

İşin ehline teslim edilmesi özellikle yönetim alanında sürekliliğin ve verimliliğin sağlanması açısından hayati öneme sahiptir. Yönetimlerin yapısı ve hacimleri genişledikçe var olan sorumluluk alanları da artmaktadır. Denetlenmesi ve yönetilmesi gereken kendisine bağlı kurum ve kuruluşların artması sebebiyle bu işlerin yürütülebilmesi için ortak çalışma gereksinimi de artmıştır. Bu noktada liyakat sahibi, çalışkan, erdemli ve özverili bireylerden oluşan bir çalışma ekibinin ve yönetiminin sürekliliği ve verimliliği önem arz etmektedir (Eryılmaz, 2001:4).

Siyaset biliminde ve kamu yönetiminde etik tartışmalar, Batı’da Platon, Aristoteles, Machiavelli gibi düşünürlerden başlayarak Doğu’da Yusuf Has Hacib, Nizam’ül Mülk, Farabi, Maverdi gibi düşünürlerin eserlerine kadar uzanmaktadır. Dünyada etkisini göstermeye başlayan neo-liberal politikaların, akademik yazındaki etik tartışmalara yönelik etkisinin olduğu söylenilebilir. 1970’li yılların ortasından itibaren kamu yönetimi alanında egemen olmaya başlayan neo-liberal politikaların etkisiyle etkinlik, verimlilik, ekonomiklik kavramları ile birlikte etik kavramı da önem kazanmıştır. 1970’lerden sonra Batı ülkelerinde yaşanan siyasi ve bürokratik skandallar, yönetimdeki yozlaşmaya dikkatleri çekmiş ve bu durum etik konusundaki tartışmaları hızlandırmıştır (Öktem ve Ömürgönülşen, 2005:231).

Bürokrasi, kamu yönetiminin temelini oluşturmaktadır. Kamusal hizmetlerin sunumunda, kamusal kaynakların kullanımında ve hizmet sunan-hizmetten yararlanan etkileşiminde kamu görevlilerinin kullanmış olduğu takdir yetkilerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Etik, burada kamu gücünün hatalı kullanımını veya kamu yararına aykırı davranışları engelleyen bir denge ve kontrol mekanizması olarak görülmektedir (Yüksel, 2010:38). Diğer bir ifadeyle, takdir yetkisini kullanırken kamu görevlilerinin özel çıkarlarını kamusal çıkarın yerine öncelemelerinin önlenmesinde etik kavramı önem arz etmektedir. Kamu yönetiminde şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım gibi

unsurların hayata geçirilmesinde liyakat, adalet, hakkaniyet ve dürüstlük gibi değerlerin öncelenmesinde etik anlayışın önemi yadsınamaz bir gerçektir.

3. TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE ETİK DAVRANIŞ İLKELERİ

Bir davranışın etik olarak kabul edilebilmesi için belirli kriterlerin karşılanması gerekmektedir. Toplumsal ve bireysel düzeyde var olan sorumluluklar, vicdan, iyi niyet, doğruluk, iyilik, sevgi, hoşgörü ve başkalarını düşünme gibi bireysel davranışları etkileyen faktörler etik davranışın şekillenmesinde etkili olan değerlerdir (Nohutçu, 2004:392). Bireysel etik anlayış ile birlikte toplumsal düzeyde etik anlayışın hayata geçirilmesi önemli bir husustur. Toplumsal düzeyde uygulamaya konulan etik anlayışın kamu kurumlarına yansması, kamusal etik ve yönetsel etik kavramlarını ön plana çıkarmaktadır.

Kamu görevlileri tarafından gerçekleştirilen işlemler çerçevesinde çok sayıda görev ve uyulması gereken ilke ve değer bulunmaktadır. Kamu görevlilerinin görevlerini yerine getirirken uyması gereken kurallar içerisinde kamu yararını gözetmek önemli bir yer tutmaktadır. Kamusal karar verme sürecinde, kişisel çikardan ziyade kamusal yararın gözönünde tutulması önem arz etmektedir. Bazen kamu görevlileri karar verirken veya hizmet sunarken, özel çıkarını kamusal çıkarın yerine önceleme yoluna gidebilmektedir (Öztürk, 2008:262-263). Kamusal yararı öncelemek başta olmak üzere, hesap verebilirlik, adalet, dürüstlük, hakkaniyet gibi etik ilke ve değerlerin kamu görevlileri tarafından dikkate alınması, kamusal hizmet sunumunda etik davranış ilkelerinin ön planda tutulması önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de kamu yönetiminde etik ilke ve değerlerin ön plana alınarak, etik davranış ilkelerinin kurumsal hale getirilmesinde, 2004 yılında kabul edilen 5176 sayılı “*Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*” önemli bir yer tutmaktadır. 5176 sayılı Kanun ile birlikte “*kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kuruluş, görev ve çalışma usul ve esasları belirlenmiştir*” (5176, md.1). Bu kanuna dayanılarak, 2005 yılında kabul edilen “*Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*” ile birlikte “*kamuda etik kültürü yerleştirmek, kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelerini belirlemek*” hedeflenmiştir. *Yönetmeliğin amacı* ayrıntılı olarak şu şekilde ifade edilmiştir (md.1);

“Kamu görevlilerinin etik davranış ilkelerine uygun davranış göstermeleri açısından onlara yardımcı olmak ve görevlerin yerine getirilmesinde adalet, dürüstlük, saydamlık ve tarafsızlık ilkelerine zarar veren ve toplumda güvensizlik yaratan durumları ortadan kaldırmak suretiyle kamu yönetimine halkın güvenini artırmak, toplumu kamu görevlilerinden bekleme hakkı olduğu davranışlar konusunda bilgilendirmek ve Kurula başvuru usul ve esaslarını düzenlemektir”

Kamu görevlilerinin uyması gereken etik davranış ilkeleri yönetmelikte şu şekilde sıralanmıştır (Yönetmelik, md.5-22);

“Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci (md.5); Halka hizmet bilinci (md.6); Hizmet standartlarına uyma (md.7); Amaç ve misyona bağlılık (md.8); Dürüstlük ve tarafsızlık (md.9); Saygınlık ve güven (md.10); Nezaket ve saygı (md.11); Yetkili makamlara bildirim (md.12); Çıkar çatışmasından kaçınma (md.13); Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması (md.14); Hediye alma ve menfaat sağlama yasağı (md.15); Kamu malları ve kaynaklarının kullanımı (md.16); Savurganlıktan kaçınma (md.17); Bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan (md.18); Bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık (md.19); Yöneticilerin hesap verme sorumluluğu (md.20); Eski kamu görevlileriyle ilişkiler (md.21); Mal bildiriminde bulunma (md.22)”

Hem 5176 sayılı Kanun hem de ilgili yönetmelikle birlikte kamu yönetiminde etik anlayışın kurumsal ve yasal çerçevesi ortaya konulmuş, yönetimde etik anlayışın hâkim olması adına önemli bir adım atılmıştır. Kamu kaynaklarının etkin kullanılması, kamusal harcamaların yerinde gerçekleştirilmesi, kamu yönetiminde etkililik, etkinlik, verimlilik, ekonomiklik ve kalite gibi unsurların yerleşik hale gelmesinde etik ilke ve davranışlara uyulması önemli bir yer tutmaktadır. Kamu görevlileri etik davranış ve ilkeleri göz ardı ederlerse, kamu yönetimine olan güven zedelenmekte, kamusal düzen bozulmakta, kamuda israf artmakta ve yönetsel alanda yozlaşma ortaya çıkmaktadır. Kamu yönetimine güvenin tesis edilmesi, kamusal bütünlüğün hayata geçirilmesinde etik davranış ilkelerinin kamu görevlileri tarafından benimsenmesi hayati önem arz etmektedir (Usta, 2010:160).

Kamu hizmetlerinin sunumunda etik ilkelerin öncelenmesi veya göz ardı edilmesinin olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bir ülkede toplumsal kültür, siyasal kültürü, siyasal kültür ise idari kültürü etkilemektedir. Bu kültürel unsurlar, kamuda etik kültürün şekillenmesinde etkili olmaktadır (Özsemerci, 2005:3). Türk devlet geleneğinin ve yönetim geleneğinin şekillenmesinde de toplumsal, siyasal ve yönetsel kültürün ve kültürel kodların önemli etkileri olmuştur.

4. TÜRK YÖNETİM GELENEĞİNDE AHLAKİ VE ETİK DEĞERLER

İnsanların bir arada yaşamayı seçmesi, aralarındaki ilişkileri düzenlemek için bir yapıya ihtiyaç duymalarını beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaç, devlet olgusunu ortaya çıkarmış ve Türk milleti, tarih boyunca teşkilatçılık özelliğiyle öne çıkmış ve bu özelliği sayesinde her zaman devlet kurmuştur. İslamiyet öncesi ve sonrasında birçok Türk devleti tarih sahnesinde yerini almıştır.

Devlet, tarihsel olarak insanların inşa ettiği, kendine özgü özelliklere sahip bir organizasyondur. Coğrafyalarında en güçlü olan devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için sağlam bir bürokrasiye ihtiyaçları vardır. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde, Türk-İslam devletlerinde bu yapı, siyasetnameler gibi eserlerle desteklenmiştir (Portlakaya, 2009:11). Türk yönetim geleneği açısından, devletin temel unsurları arasında ordu, hazine, adalet ve halk bulunmaktadır. Bu unsurlar arasındaki ilişkinin sürekliliği, devletin devamlılığı açısından önemlidir.

Eski Türk devletlerinde yönetim, belirli ilkeler ve değerler üzerine inşa edilmiştir. Bu ilkeler ve değerler arasında, geleneklere bağlılık, hamlecilik, uzmanlardan oluşan ve halka açık devlet kadroları, kararlı yönetim ve uzun süreli görevde kalma, danışma kurulu, bilim ve bilim adamlarına saygı ile disiplin, protokol ve denetimde titizlik bulunmaktadır (Uğur, 1987:130). Bu ilke ve değerlere kısaca değinmek konunun daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır (Taneri, 1993:189-282).

- **Devlet Yönetiminde Geleneklere Bağlılık**, bir devletin varlığını sürdürebilmesi için önemlidir. Bu bağlılık, geçmişten gelen ilkelerin, dönemin şartlarına uygun bir şekilde korunmasını gerektirir. Bu durum, devleti yönetirken milletin öz karakterine uygun argümanları kullanmayı zorunlu kılar. Türkler, tarih boyunca farklı coğrafyalarda bulunmuş ve çevrelerindeki devletlerden çeşitli yönetim fikirleri almışlardır. Ancak, Türkler bu fikirleri kendi gelenekleriyle bütünleştirerek, kendilerine özgü bir yönetim sistemine entegre etmişlerdir. Binlerce yıllık tarihleri göz önüne alındığında, “*Türk*” adının her dönemde varlığını sürdürebilmesi, bağlı oldukları yönetim geleneklerine dayanmaktadır. Türk yönetim geleneğinin devam etmesinin temelinde gelenekçilik yatmaktadır.
- **Hamlecilik**, devlet yönetiminde önemli bir rol oynayan ilkedir. Bu ilke, devleti yöneten kişilerin, değişen koşullara hızlı bir şekilde uyum sağlayabilmelerini ve gerekli adımları atabilmelerini sağlamaktadır. Hamlecilik, milli ruha dayanır. Milli ruh, bir milletin kendi karakterini ve değerlerini oluşturan ortak duygu ve düşünceler bütünüdür. Milli ruhun geniş bir kapsama sahip olması, hamleciliğin daha da güçlenmesini sağlar. Hamlecilik, sözlük anlamıyla bir atılımı ifade eder. Bu atılım, bir milletin kendi hedeflerine ulaşmak için gösterdiği çabayı temsil eder. Hamleciliğin en son aşaması, cihan egemenliğidir. Cihan egemenliği, bir milletin dünya üzerinde tek egemen güç haline gelmesidir. Tarih boyunca birçok devlet, cihan egemenliği için çaba harcamıştır. Bu mücadele, günümüzde de devam etmektedir.
- **Devlet Kadrolarının Uzmanlardan Oluşması ve Halka Açık Olma**: Türk devlet anlayışının derin kökleri, devlet yönetiminde uzmanlık ve liyakat ilkesinin önemine dair bir kanıttır. Özellikle Türk-İslam devletlerinde, bu ilke büyük bir titizlikle hayata geçirilmiştir. Orta Çağ'da hüküm süren Türk devletlerinde, üst düzey yönetici kadroları genellikle İran kökenli devlet adamlarından seçilirken, orduyu oluşturan geniş yelpazedeki rütbeliler genellikle Türk komutanlardan oluşmaktaydı. Bu durum, her birinin kendi alanında uzmanlaşmasına ve devlet yönetiminin daha verimli ve etkin olmasına yardımcı olmuştur. Bu uygulama, farklı Türk-İslam devletlerinde zaman zaman değişiklik gösterse de kamu hizmetini yerine getirecek kişilerin liyakat ve uzmanlıklarının ön planda tutulduğu bir ilke olarak varlığını sürdürmüştür. Bu prensibin ihmal edilmesinin, devletlerin çökme sürecine girmesiyle doğrusal bir ilişkisi olduğu açıktır.
- **Yönetimde Kararlılık**, bir devletin atılımlarında önemli bir rol oynar. Türk devletleri, bu kararlılığı sağlamak için, devlet kadrolarında gereksiz değişikliklerden kaçınmıştır. Türk devletlerinde, yönetimdeki bakanlık sayıları genellikle sabit tutulmuştur. Bu durum, devlet yönetiminin daha düzenli ve verimli olmasını sağlamıştır. Ayrıca, yeni bir bakanlık kurma kararı, akılcı yöntemlerle değerlendirilip ihtiyaç doğrultusunda alınmıştır. Bu durum, devlet yönetiminin daha verimli ve etkin olmasını sağlamıştır. Türk

devlet geleneğinde, özellikle üst düzey yöneticilere uzun süre görevlerinde kalma imkânı tanınmıştır. Bu durum, devlet yönetiminin kararlılığını güçlendirmiştir.

- **Danışma Kurulu-Bilim Adamına Saygı:** Türk tarihinde bilginler, toplumda önemli bir yere sahip olmuştur. Bu önem, zaman zaman azalmakla birlikte, yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Bilginlerin toplumdaki konumu, devlet yönetiminde de etkili olmuştur. Türk devlet adamları, devlet yönetiminde bilginlerden yararlanmayı bir gelenek haline getirmişlerdir. Türk devletlerinde, bilginler genellikle danışma kurulunda görev almışlardır. Bu kurul, devlet yönetiminde önemli kararlar alınmasında etkili olmuştur. Bilginler, devlet yönetiminde sadece danışma kurulunda görev almakla kalmamış, aynı zamanda düzenli olarak devlet adamlarıyla görüşerek fikirlerini ve tecrübelerini paylaşmışlardır. Bu uygulama, Türk devlet geleneğinde önemli bir unsurdur. Bilginlerin toplumdaki itibarı, devletin ve toplumun güçlü olması için önemlidir. Bilginler, devlet yönetiminde ve toplumun gelişiminde önemli bir rol oynarlar. Bilginlerin itibarının azalması, devlet ve toplum için olumsuz sonuçlar doğurabilir.
- **Disiplin, Protokol ve Denetim İlkelerinde Titizlik:** Türkler, tarih boyunca güçlü ve başarılı devletler kurmayı başarmış bir millettir. Bu başarının temelinde, Türk devlet anlayışının önemli bir yeri vardır. Türk devlet anlayışı, disiplin ilkesine dayanır. Türk devletlerinde, devlet yönetiminde görev alacak kişilerin, disiplinli olmaları büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, devlet kadrolarında görev yapan kişiler, genellikle disiplinli kişilerden seçilmiştir. Türk devlet geleneğinde, disiplin, devlet yönetiminin temel ilkelerinden birisidir. Bu ilke, devletlerin güçlü ve başarılı olması için gereklidir.

Bu prensipler çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türk yönetim geleneği içinde, etik ve ahlaki davranış ilkeleri yönetimde uygulamaya özen gösterilmiştir. Bu önemli özelliğin arkasındaki en temel etken, Türk yönetim geleneğini diğer devletlerden ayıran belirgin özellik olan töre ve hukuka verilen önemdir. Eski Türk yönetim geleneği içindeki devletlerin en belirgin özelliklerinden birisi, yönetimleri altındaki topluluklarda adaleti sağlamak için çaba göstermiş olmalarıdır. Töre, yazılı olmasa da hukuki temel oluşturan bir unsurdur ve adaletin sağlanmasında önemli bir role sahiptir.

Eski Türk yönetim geleneğinde töre, adaletin temelini oluşturan hukuksal bir olgu olarak kabul edilmiştir. Töreye bağlılık ve hükümdar dahil herkesin töre önünde eşit olması, toplumsal huzuru sağlanmasında kritik bir rol oynamıştır. Eski Türk devlet adamları, adaleti sağlamak için töreye sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Bu sayede, halk arasında güven ve huzur ortamı sağlanmış, devlet sınırlarını genişletmede başarılı olunmuştur. Tarihsel bir perspektifle incelendiğinde, Eski Türk yönetim geleneğinin etkin bir adalet anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Bu anlayış, Eski Türk devletlerinin Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada hüküm sürmelerini sağlamıştır (Doğan, 1977:61-119).

Türkler, tarih boyunca güçlü ve başarılı devletler kurmayı başarmış bir millettir. Bu başarının temelinde, Türk devlet anlayışının önemli bir yeri vardır. Türk devlet anlayışı, adalet ilkesine dayanır. Türk devletlerinde, devlet yönetiminde görev alacak kişilerin, adil olmaları büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, devlet kadrolarında görev yapan kişiler, genellikle adil kişilerden seçilmiştir. Türk devlet geleneğinde adalet, devlet yönetiminin temel ilkelerinden biridir. Bu ilke, devletlerin güçlü ve başarılı olması için gereklidir (Taneri, 1993:339).

Devlet başkanının temel sorumluluklarından birisi, adaleti sağlamaktır. Bu sorumluluk, adaleti hem teşkilat hem de uygulama açısından sağlam bir temel üzerine inşa etmeyi gerektirir. Devlet başkanı, egemenliği altındaki millete adil ve hakça bir yönetim sunmakla yükümlüdür. Bu, devletin her alanında adaletin gözetilmesi anlamına gelmektedir. Devlet başkanı, hükümdar olarak, milletin örf ve âdetine uygun yasaları oluşturmakla da yükümlüdür. Bu yasaların, herkesin uyması gereken evrensel ilkeler içermesi gerekmektedir. Türk yönetim geleneğinde, adaletin temelini oluşturan "töre", devlet başkanının bu sorumluluğunu yerine getirmesini kolaylaştırmaktadır. Töre, adaleti temel alan bir hukuk sistemidir. Devlet başkanı, töreye uygun yasalar oluşturarak, adaletin hem teşkilat hem de uygulama açısından sağlam bir temel üzerine inşa edilmesini sağlamaktadır. Bu durumda, devlet ve toplum için de kanunlar adil ve tarafsız bir şekilde uygulanabilir hale gelecektir (Köseoğlu, 1997:125).

Siyasetname olarak kaleme alınan metinlerin üzerinde durduğu en önemli konuların başında adalet ve devlet kavramları gelmektedir. Adalet ve devlet kavramları bu eserlerde birbirleriyle ayrılmaz bir şekilde ele alınmakta ve birbirleriyle olan ilişkilerinin önemine vurgu yapılmaktadır. Zira bu tür metinlerde işlenen ana tema adaletin tesisi için devletin varlığına, devletin de devamlılık arz edebilmesi için de adaletin varlığına ihtiyaç duyulması üzerinde durulmaktadır. Bu sebepten dolayı bu metinlerde devleti yöneten grubun adaleti etkin bir şekilde tesis edebilmeleri için devlet mekanizmasını sürekli işler biçimde yönetmeleri gerekmektedir. Bundan dolayı adalet, toplumsal alanlarda ortaya çıkan artı değer, insan meziyetlerinin erdemli olacak şekilde gelişiminin sağlanması amacıyla kullanıldığı sürece vuku bulmuş olacaktır (Çitil, vd., 2022:30). Bu duruma örnek vermek

gerekirse, tebaa ödemiş olduğu vergilerin karşılığı olarak devletten adalet satın almaktadır. Bu durum aynı zamanda daire-i adliyenin de bir başka şekilde ifade edilmesidir. Dolayısıyla daire-i adliyenin “*bir hükümdarın gücü, askerleriyle dolayısıyla hazinesiyle dolayısıyla halka adalet vermesiyle kaimdir*” şeklinde ifade edilmesi mümkündür (Turan, 2017:226). “*Adalet dairesi*” anlayışı, Türk yönetim kültüründe ve yönetim geleneğinde önemli bir yer tutmuştur.

Adalet, bir devletin siyasi hâkimiyetinin temelini oluşturan en önemli unsurlardan birisidir. Adaletin sağlandığı bir toplumda, insanlar devlete güven duyarlar ve devlete bağlılık gösterirler. Bu da devletin güçlenmesine ve gelişmesine katkıda bulunur. Adalet, aynı zamanda, bir toplumun huzur ve refahının da temelini oluşturur. Adaletin sağlandığı bir toplumda, insanlar arasında barış ve kardeşlik hâkim olur. Bu da toplumun daha mutlu ve yaşanabilir bir yer olmasına katkıda bulunur. Dolayısıyla, “*adalet mülkün temelidir*” sözü, sadece bir hukuki kavram değil, aynı zamanda da siyasi ve toplumsal bir kavramdır. Bu kavram, bir devletin güçlü ve başarılı olmasının temel şartlarından birini ifade etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde hizmet vermiş olan Koçi Bey, dönemin padişahlarına sunduğu risalesinde, devletin çöküşünün temel nedenlerini açıklamıştır. Koçi Bey'e göre, bu çöküşün temel nedeni, adaletin bozulmasıdır. Koçi Bey, devletin gücünün ve kuvvetinin askerle sağlandığını, askerlerin ayakta kalabilmesinin ise hazineyle mümkün olduğunu belirtmiştir. Hazinenin toplanabilmesi için ise reayadan vergi toplanması gerekmektedir. Reayadan vergi toplanabilmesi için ise adaletin sağlanması gerekmektedir. Koçi Bey'e göre, Osmanlı Devleti'nde adalet bozulmaya başladığında, reaya çaresiz hale gelmiş, hazine eksiklik içine düşmüş ve asker de bu durumdan etkilenmiştir. Bu durum, devletin çöküşünü hızlandırmıştır. Koçi Bey'in bu görüşleri, Osmanlı Devleti'nin çöküşünün temel nedenlerinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Adaletin bozulması, bir devletin çöküşünün en önemli nedenlerinden birisidir. Adaletin olmadığı bir toplumda, huzur ve düzen bozulur, insanlar devlete güvenini kaybeder. Bu da devletin güç kaybetmesine ve çökmesine neden olur. Koçi Bey'in görüşleri, günümüz devletleri için de önemli dersler içermektedir. Adaletin sağlanması, her devletin temel görevi olmalıdır (Çakmakoglu, 2010:66).

“*Adalet dairesi*” veya “*daire-i adalet*”, adaletin bir toplumun temeli olduğunu ifade eden bir kavramdır. Adalet kavramı, Osmanlı Devleti'nde de önemli bir yere sahipti. Osmanlı Devleti'nde, adaletin sağlanması, devletin temel görevlerinden biri olarak kabul ediliyordu. Heper'e göre, devlet yönetiminde en önemli sorumluluk hükümdara düşer. Hükümdar, adaleti sağlamak ve adalet temelinde toplumsal düzen ve güvenliği sağlamakla yükümlüdür. Hükümdar, bu sorumluluğu yerine getirirken, kamusal ve özel alan ayrımı yapmamalıdır. Heper'e göre, devlet yöneticilerinin en kritik görevlerinden biri de yönetim kadrolarındaki israfın engellenmesi ve devlet kaynaklarının adil bir şekilde dağıtılmasıdır. Bu görev, adaletin sağlanmasında önemli bir rol oynar (Heper, 2015:55).

Siyasetnameler ele aldıkları konu itibari ile devlet yönetimini direkt olarak ele almazlar. Bu metinler devlet yönetme gücünü elinde bulunduran hükümdar veya devleti yöneten grup için kaleme alınmışlardır. Siyasetname türü eserlerde devleti yönetenlerin taşınması gereken hususlar ve yönetim şeklinin esasları açık bir şekilde ifade edilmektedir. Bu sebeple Kutadgu Bilig adlı eserde, devlet başkanı ve devlet yönetiminde görev alan kişilerin taşınması gereken özellikler ve devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği hususlarına vurgu yapılmaktadır (Dilaçar, 1995:145). Eserde, bu husus konuşmalar şeklinde gerçekleşmekte ve yapılan bu konuşmalar eser içerisindeki dört temel karakter arasında geçmektedir. Bu karakterlerden “*Kün Togdı*” devlet başkanını temsil etmektedir ve metnin başından sonuna kadar en başta vezir olmak üzere önemli görevleri ifa eden diğer görevliler ile ahlak, siyaset ve devlet meselelerini tartışmaktadır (Önler, 2003:179).

5. YÖNETİM ANLAYIŞI BAKIMINDAN YUSUF HAS HACİB VE KUTADGU BİLİG

Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan “*Kutadgu Bilig*”, Türk devlet geleneğinin temelini oluşturan bir eserdir. Bu eser, adalet, devlet, akıl ve kanaat kavramları üzerine inşa edilmiştir. Yusuf Has Hacib, eserinde adaleti, devletin temeli olarak kabul eder. Ona göre, adaletin olmadığı bir toplumda huzur ve düzen sağlanamaz. Adalet, devletin gücünün ve kudretinin kaynağıdır. Yusuf Has Hacib, devleti, adaleti sağlamak için var olan bir kurum olarak görür. Devletin görevi, adaleti sağlayarak toplumun huzur ve düzenini korumaktır. Yusuf Has Hacib aklı, devlet yönetiminin vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul eder. Ona göre akıllı bir yönetici, adaleti sağlayarak toplumun refahını artırabilir. Yusuf Has Hacib kanaati, insanın mutluluğunun temeli olarak görür. Ona göre kanaat sahibi bir insan, sahip olduğu şeylere değer verir ve mutlu olur. Yusuf Has Hacib'in “*Kutadgu Bilig*” eseri, Türk devlet geleneğinin temelini oluşturan önemli bir eserdir. Bu eser günümüzde de devlet yönetimi ve toplum düzeni açısından önemli dersler içermektedir (Yusuf Has Hacib, 2006; Yusuf Has Hacib, 2008).

Kutadgu Bilig kelime olarak “*mutlu olma bilgisi*”, terimsel olarak da “*siyaset bilgisi*” anlamlarına gelmektedir (Ercilasun, 2003:764). Eserin adı günümüze kadar Türkçede ve Batı lisanlarında genellikle “*mutluluk veren bilgi*” olarak tercüme edilmiştir. Fakat son zamanlarda “*ku*” kavramı üzerinde yapılan etimolojik ve semantik çalışmalar sonucunda bu şekilde yapılan çevirinin eksik olduğu ortaya konulmuştur. Kaşgarlı Mahmud’un Divan-ü Lügatit Türk eserinde de ifade ettiği şekliyle “*ku*” kavramının “*devlet*” veya “*siyasal iktidar ve egemenlik*” anlamında kullanılması yerinde olacaktır. Bu sebeple eserin “*mutluluk veren bilgi*” anlamından ziyade “*iktidara götüren bilgi*” veya “*devlet yönetme bilgisi*” olarak çevirilmesi eserin önemine daha uygun bir isimlendirme olacaktır (Arslan, 1987:3233).

"*Memleket kılıçla fethededilir ve korunur, kalemle hükmedilir*" ifadesinde geçen "*kalem*" terimi, bilgiyi simgeler. Yusuf Has Hacib, her türlü iyiliğin bilgiden kaynaklandığını vurgular ve töre ya da kanunun devlet başkanından daha üstün olduğunu belirtir. Eserde dikkat çeken önemli bir unsur yukarıda da ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti döneminde sıkça vurgulanacak olan "*adalet dairesi*"dir (Eryılmaz, 2016:65-66).

Kutadgu Bilig’i diğer siyasetname metinleri arasında farklı kılan ve en özgün tarafı kaleme alındığı dönemin yönetim anlayışını en iyi şekilde yansıtan siyaset kitabı olmasıdır. Bilindiği üzere eski Türk yönetim geleneğinde hükümdar olan kişinin Tanrı tarafından verilen bazı özelliklere sahip olduğu düşünülmektedir. Bu anlayışa göre yönetme hakkı hükümdara Tanrı tarafından ilahi bir vazife olarak verilmektedir. Bu anlayış daha sonraki dönemlerde İslam Halifesini ya da ona tabii hükümdarları “*Allah’ın yeryüzündeki gölgesi*” veya “*Allah’ın yeryüzündeki halifesi*” olarak kabul eden anlayışla yoğrulan siyasetnamelerin ana konuları olmuştur (Hitti, 1989:488).

Türk yönetim anlayışının günümüze kadar gelmesinde en önemli başvuru kaynaklarından birisi olan Kutadgu Bilig, Türk-İslam dünyası için önemli bir siyasetname eserdir. Bu eser birey, toplum ve devlet arasındaki ideal uyumu tanımlar. Eser, iç içe geçmiş daireler içinde birbirleriyle etkileşim içinde olan bu üç unsurun mutluluğu ve refahı sağlayabilmesi için gerekli olan erdem, ahlak ve ilkeleri belirler. Yusuf Has Hacib, bu uyumu sağlamak için bireyin akıl, bilgi ve erdem sahibi olmasını, toplumun adalet ve düzen içinde olmasını, devletin ise halkın refahını gözetmesini savunur. Dinçer’e (2017:327) göre Kutadgu Bilig, bir hayat felsefesi ve yönetim anlayışı taşıyan özgün bir eserdir. Bu eser, günümüzde de devlet yönetimi ve toplum düzeni açısından önemli dersler içermektedir. Kutadgu Bilig, 6645 beyit uzunluğunda bir eserdir. Yusuf Has Hacib bu eserin adı, içeriği ve amacı hakkında şu açıklamayı yapmıştır (Canatan, 2014:125);

- Eserin adı; “*mutluluk veren bilgi*” anlamına gelir.
- Eserin içeriği; devlet yönetimi, ahlak ve erdem üzerinedir.
- Eserin amacı; hükümdarlara ve yöneticilere yol göstermek, onları erdemli bir şekilde yönetmeye teşvik etmektir.

Kutadgu Bilig, yaklaşık bir asır süren İslamiyet’in ardından yazılan ve Türk-İslam kültüründe önemli bir konumda olan bir eserdir. Bu eser, Türk-İslam siyasetnameleri arasında önemli bir dönemeç niteliği taşımaktadır. Kitap, toplumsal hayat, ahlak, siyaset ve devlet yönetimi gibi konuları ele almaktadır. En dikkat çekici özelliği ise İslamiyet’in benimsenmiş olmasına rağmen, eserin içinde İslamiyet öncesi Türk geleneklerine ait figürlere yer verilmiş olmasıdır (Arslan, 1987:71).

6. KUTADGU BİLİĞ VE ETİK DAVRANIŞ İLKELERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Yusuf Has Hacib’in kaleme aldığı Kutadgu Bilig, adalet vurgusuyla öne çıkan Türk-İslam medeniyetinin önemli siyasetnamelerinden birisidir. Eserde günümüz etik davranış ilkeleri açıkça belirtilmese de adalet unsuru hükümdarın karakterinde önemli bir yer tutmaktadır. Kutadgu Bilig, diğer Batılı eserlerle karşılaştırıldığında daha çok etik ve ahlaki bir anlatıya sahiptir. Yusuf Has Hacib, eserinde iyi-kötü, doğru-yanlış, kanaatkârlık-açgözlülük, helal-haram gibi kavramlar aracılığıyla bireyin ahlaki duruşunu ifade etmeye çalışmıştır (Akgün, 1997:99-101). Kutadgu Bilig’de “*Ogdulmuş’in Hükümdara Cevabı*” bölümünde ahlaki yapıya sahip bir devlet başkanının nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Buradan hareketle devlet başkanının taşıması gereken unsurları şu şekilde özetlemek mümkündür (Yusuf Has Hacib, 2006:401-415);

- Devlet başkanı bilgili ve akıllı olmalıdır.
- Devlet başkanı sabırlı olmalıdır, aceleci olmamalıdır.
- Devlet başkanı erdemli ve ahlaklı olmalıdır.

- Devlet başkanı adil olmalıdır, zalim olmamalıdır.
- Devlet başkanı ihtiyatlı olmalıdır, ihmalkâr olmamalıdır.
- Devlet başkanı cesur olmalıdır.

Kutadgu Bilig, genel hatlarıyla bir alegorik kimlik olarak karşımıza çıkmakta, hükümdara çeşitli simgeler aracılığıyla tavsiyelerde bulunmaktadır. Kün Togdı adındaki hükümdar, eserde temsil ettiği kavram itibarıyla "adalet"i simgeler. Çalışmanın merkezinde ise özellikle etik davranış ilkeleri vurgulanmakta, bu bağlamda hükümdarın sahip olması gereken özellikler öne çıkmaktadır. Yusuf Has Hacib, adeta günümüz etik davranış ilkelerini açıklar şekilde, hükümdarın karakteristik özelliklerini belirtir. Adaletin hükümdar üzerinden sembolize edilerek anlatılması, Türk yönetim geleneğinde adaletin ne denli hayati bir unsur olduğunu göstermektedir (Kalkışım, 2013:93). Kutadgu Bilig'in vurguları ve örtüşen etik davranış ilkeleri aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Etik İlke ve Değerlerin Kutadgu Bilig Üzerinden İncelenmesi

Etik Davranış İlkeleri	Kutadgu Bilig'de İlgili Kısımlar
Görevin yerine getirebilmesinde kamu hizmeti bilinci Halka hizmet bilinci	<ul style="list-style-type: none"> • "Hükümdar dedi ki: iyiliğin niteliği faydalı olmaktır; onun halka çok faydası dokunur (856) • Bütün daima iyilik eder, fakat yaptığını insanın başına kakmaz (857) • Ey hükümdar, gayret et, kendin iyi ol; bey iyi olursa halk da iyi olur (1411) • İktidar ordu ile, ordu hazine ile, hazine zengin halk ile, zengin halk adalet ile (2056-2057-2058-2059)".
Hizmet standartlarına uyma	<ul style="list-style-type: none"> • "Ey bey, işi işin ehline, işe yarayana, hareketi doğru olan ve dürüst olana ver (1759)".
Amaç ve misyona bağlılık	<ul style="list-style-type: none"> • "Kötü teamül kurma, iyi kanun koy, ömrün iyi geçer ve mutluluk sana yar olur (1456) • Ey kanun yapıcı, iyi kanun koy, kötü kanun yapan, hayattayken ölmüş demektir (1458) • Bir kimse kendi zamanında kötü teamül koyarsa, kendinden sonra kötü nam bırakmış demektir (1460) • Birisi iyi kanun koyup bıraktı mı, adının ayakta durmasını sağlamış demektir (1461)".
Dürüstlük ve tarafsızlık Saygınlık ve güven	<ul style="list-style-type: none"> • "Hükümdar dedi ki: Bak, kimin düşündüğü ve söylediği bir olursa, işte doğru insan odur (862) • Onun içi dışı gibi, dışı içi gibidir; doğru ve dürüst kişi böyle olur (863) • Mutluluğa yükselmek için insana doğruluk gerekli; insanlık doğruluğun adıdır (865) • Eğer halkın başında bulunan iyi olursa, onun tüm memurları da iyi olur (894) • İnsan nadir değil, insanlık nadirdir; insanlık az değil, doğruluk azdır (866) • Doğru ol, dürüst hareket et; doğruluk insanı mutlu eder (1289) • Hareketi doğru olan insan ne der, dinle; doğru insan her iki dünyayı da kazanır (1290)".
Nezaket ve saygı	<ul style="list-style-type: none"> • "Memleketini iyice koruyabilmesi için bey; asil, haya sahibi, yumuşak huylu, merhametli olmalı (2169) • Gözü tok, sabırlı, alçakgönüllü, şefkatli ve doğası sakın olmalı (2170) • Bütün erdemlerde herkesten üstün olmalı; halka karşı adaletli olmalı (2171) • Kim doğası kaba ve inatçı olursa, onun işi her zaman ters gider (1670)".
Çıkar çatışmasından kaçınma	<ul style="list-style-type: none"> • "İnsana yardım edecek ve destek olacak akıllı, bilgili ve hakim idareciler gereklidir (427) • Vezir haya sahibi, gözü tok ve güvenilir olmalı; insanların kabası hayasız adamdır (2199) • Onun gözü tok olmalı ve onda mal hırsı bulunmamalı; gözü aç olan kişi, bütün dünyaya sahip olsa bile doymaz (2200) • İşte kendi yararı söz konusu olan biriyle istişarede bulunmamalı; bundan sana fayda gelmez (3492) • Ey arkadaş istişare ederken, kendi faydasını düşünmeyen kişiyle istişare et (3493)".
Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması Hediye alma ve menfaat sağlama yasağı	<ul style="list-style-type: none"> • "Kendi çıkarını düşünen kişi, kendi yararı için uygun olanı bile uygun olmadığını söyler (3494) • İşini kişilerin aç gözlüsüne verme, yemeğini vefasız kişilere yedirme (1379)".
Bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan	<ul style="list-style-type: none"> • "İnsanların aşağısı hayasız adamdır; hayasızın dili doğru söz söylemez (2203)".
Bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık	<ul style="list-style-type: none"> • "Doğruluk, haya ve iyi hareket; bu üçü bir kimsede birleşirse, o insan mutlu olur (1664)".
Yöneticilerin hesap verme sorumluluğu	<ul style="list-style-type: none"> • "Ey devletli hükümdar, dünya bir tarladır; insan bu tarlayı ekerse hayat ekini biçer (1393) • Ey hükümdar, ölüm henüz yaklaşmadan uyan, işini düzenle, bilgini kullan (1366) • Ey asil doğalı, her iki dünyada kişiye faydalı olan şey iyilik yapmaktır (1659) • Bir de yumuşak huylu olup doğru hareket eden kişinin her iki dünyada da günü kutlu olur (1663)".

Kaynak: Yusuf Has Hacib, 2006; Yusuf Has Hacib, 2008.

Yusuf Has Hacib'in yazdığı Kutadgu Bilig adlı eser, özellikle adaletin yanı sıra doğruluk, dürüstlük,

hakkaniyet, nezaket, saygınlık ve güven gibi etik prensiplere vurgu yaparak ön plana çıkar. Ayrıca, kamu yararının gözetilmesi, hesap verme sorumluluğu, çıkar çatışmalarından kaçınma, hizmet standartlarına riayet etme ve halka hizmet bilinciyle görevi yerine getirme gibi etik davranış ilkelerine de dolaylı bir şekilde vurgu yapmaktadır.

Şekil 1. Kutadgu Biligde Etik İlke ve Değerler

Kaynak: Yusuf Has Hacib, 2006; Yusuf Has Hacib, 2008.

7. SONUÇ

Adalet ve ahlak kavramları, antik çağdan itibaren siyasetle ilgili eserlerde önemli bir yer tutmuştur. Bu kavramlar, birçok düşünürün eserlerinde tartışılmış ve şekillendirilmiştir. Özellikle Aristo, Platon, Sokrates, Farabi, Kindi gibi filozoflar, adalet ve ahlak konularında derinlemesine düşünce geliştirmişler ve bu düşünceleri eserlerine yansıtmışlardır. Aristoteles, “*Nikomakhos'a Etik*” adlı eserinde etik kavramını ele alarak, insanın iyi bir hayat sürmesi için gerekli olan erdemleri ve adaletin önemini açıklamıştır. Platon'un “*Devlet*” adlı eserinde ise adalet ve toplum düzeni arasındaki ilişkiyi işleyerek, ideal devletin adaleti nasıl sağlaması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu düşünürlerin etkisi, sadece antik çağda değil, aynı zamanda Orta Çağ İslam dünyasındaki filozoflar üzerinde de belirgindir.

Farabi ve Kindi gibi İslam dünyasının düşünce liderleri, adalet ve ahlak kavramlarını siyasi düşüncelerine entegre etmişlerdir. Ayrıca, etik kavramlarının oluşturulmasında din, gelenek ve toplumsal yapı gibi faktörlerin etkili olduğunu da belirtmek önemlidir. Bu unsurlar, bireylerin ve toplumun değerlerini, normlarını belirleyerek etik anlayışın şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, siyasetle ilgili eserlerde işlenen adalet ve ahlak konularında hem felsefi düşünce hem de kültürel, dini ve toplumsal etkileşimlerin bir arada ele alınması gerektiği ifade edilebilir.

Klasik İslam siyaset düşüncesinde adalet kavramı, en temel ve merkezi kavramlardan birisidir. Bu dönemde, devletin ayakta durması, toplumun huzur ve refah içinde yaşaması, insanın içsel iyiliğinin ortaya çıkması, adaletin sağlanmasıyla mümkün görülmüştür. Adalet, ahlaki bir değer olarak, İslam dünyasında en yüksek erdemlerden biri olarak kabul edilmiştir. Klasik İslam siyaset düşüncesine göre, adaletin gerçekleşmesi için adil, bilgili, takva sahibi bir hükümdarın varlığı şart olarak görülmüştür. Adaletin sağlanması, sadece hükümdarın adil olmasıyla mümkündür. Bu nedenle, siyasetle ilgili telif edilen eserler genellikle adaletin temini için hükümdarlara yönelik tavsiyeler ve nasihatleri içermiştir. Hükümdarın kişisel erdemleri, ahlaki değerleri ve bilgisi, toplumun adaletle yönetilmesi için hayati öneme sahiptir.

Bu eserlerde, adaletin temin edilmesi için hükümdarlara yönelik öğütlerin yanı sıra, devlet yönetimi, vergilendirme, ordu düzenlemeleri gibi pratik konularda da yönergeler bulunabilir. Klasik İslam siyaset

düşüncesinde, adaletin hem teorik hem de pratik boyutları üzerinde derinlemesine düşünce geliştirilmiş ve bu düşünceler siyasi eserler aracılığıyla ifade edilmiştir.

Eski Türk yönetim geleneğinde adalet; toplumsal huzurun, refahın ve devletin devamlılığının temeli olarak kabul edilmiştir. Adaletin yokluğu, toplumda huzursuzluk ve kargaşaya yol açmakta, devletlerin çöküşüne neden olmaktadır. Bu nedenle, adalet ahlaki bir davranış ilkesi olarak benimsenmiştir. Dürüstlük, tarafsızlık, saygınlık, güven, çıkar çatışmasından kaçınma, hediye alma yasağı, savurganlıktan kaçınma ve hesap verebilirlik gibi etik davranış ilkeleri, adaletin kapsamını oluşturan değerlerdir.

Eski Türk devletleri, toplumsal huzuru ve refahı sürdürmek için ahlaki değerlere ve etik davranış ilkelerine büyük önem vermiştir. Bu devletler, çağdaşlarına göre etik davranış ilkelerine daha fazla önem vermiş ve bu sayede yöneten-yönetilen ilişkilerini güçlendirmiştir. Bozulmalar sonucunda yıkılan Türk devletlerinden sonra, hükümdar soyundan gelen liderler, toplumda adaleti tekrar tesis ederek yeni bir Türk devleti kurmayı başarmışlardır.

Türk devlet geleneğinin şekillenmesinde siyasetnamelerin önemi büyüktür. Yusuf Has Hacıp tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig eseri adalet kavramı üzerine odaklanmaktadır. Yönetici-yöneten ilişkilerinde adaletli davranmak önem arz etmektedir. Bununla birlikte, hükümdarın ve diğer yöneticilerin adil, hakkaniyetli, dürüst, tarafsız ve liyakat sahibi olması gerektiği eserde vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, kamu hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde sunulabilmesi için etik değerlere önem verilmesi gerekir. Kutadgu Bilig, bu konuda yol gösterici bir eserdir. Eser, iyi yönetim ve yöneticinin sahip olması gereken etik ilkeleri vurgular. Adalet, liyakat, basiret, hakkaniyet, dürüstlük, tarafsızlık, güven, saygı, sevgi ve nezaket gibi değerler, eserde önemli bir yere sahiptir. Kamu mal ve kaynaklarının kullanımında, görev ve yetkilerin uygulanmasında kamu yararı önemli bir ilke olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, çıkar çatışmasından kaçınma ve kamu yararını gözetme gibi etik ilke ve değerler eserde öne çıkan konular arasındadır.

YAZAR BEYANI / AUTHORS' DECLARATION:

Bu makale Araştırma ve Yayın Etiğine uygundur. Beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmanın ortaya konulmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır. Yazar(lar), dergiye imzalı “*Telif Devir Formu*” belgesi göndermişlerdir. Mevcut çalışma için mevzuat gereği etik izni alınmaya ihtiyaç yoktur. Bu konuda yazarlar tarafından dergiye “*Etik İznine Gerek Olmadığına Dair Beyan Formu*” gönderilmiştir.

/ This paper complies with Research and Publication Ethics, has no conflict of interest to declare, and has received no financial support. The author(s) sent a signed "Copyright Transfer Form" to the journal. There is no need to obtain ethical permission for the current study as per the legislation. The "Declaration Form Regarding No Ethics Permission Required" was sent to the journal by the authors on this subject.

YAZAR KATKILARI / AUTHORS' CONTRIBUTIONS:

Kavramsallaştırma, orijinal taslak yazma, düzenleme – **Y1** ve **Y2**, veri toplama, metodoloji, resmi analiz – **Y1** ve **Y2**, Nihai Onay ve Sorumluluk – **Y1** ve **Y2**. Conceptualization, writing-original draft, editing – **Y1** and **Y2**, data collection, methodology, formal analysis – **Y1** and **Y2**, Final Approval and Accountability – **Y1** and **Y2**.

KAYNAKÇA

- AKDEMİR, Ferhat (2014), “*Ahlak Mı, Etik Mi Etimolojik ve Epistemolojik Bir Çözümleme*”, **Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri** (Ed. F. Uluğ, A. K. Ertan, H. Özgen), TODAİE Yayınları, Ankara.
- AKGÜN, Mehmet (1997), “*Kutadgu Bilig’de Ahlak*”, **Felsefe Dünyası Dergisi**, S.23, ss.99-144.
- ARSLAN, Mahmud (1987), **Kutadgu Bilig’deki Toplum ve Devlet Anlayışı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- CANATAN, Kadir (2014), **İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği**, Doğu Kitapevi, İstanbul.
- ÇAKMAKÇIOĞLU, Seda (2010), **Koçi Bey Risaleleri**, Kabcacı Kitapevi, İstanbul.
- ÇİTİL, Ayhan, ÜÇER, İbrahim Halil, GÖRGÜN, Tahsin, FAZLIOĞLU, İhsan ve TÜRKER, Ömer (2022), “*Mükellefiyet*”, **Teklif Dergisi**, S.1, ss.8-51.

- DİLAÇAR, Agop (1995), **Kutadgu Bilig Üzerinde Çalışmalar**, TD Yayınları, Ankara.
- DİNÇER, Ömer (2017), **Bilgi ve Hikmet Sahiplerinden Yönetim Dersleri**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, Mehmet (1977), **Türk'ün Güç Kaynağı**, Emel Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2003), “*İlk Müslüman Türk Devletlerinde Dil ve Edebiyat*”, **Türkler** (Ed. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt 5, ss.759-783.
- ERYILMAZ, Bilal (2001), **Kamu Yönetimi**, Erkam Matbaası, İstanbul.
- ERYILMAZ, Bilal (2016), **Kamu Yönetimi**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 9. Baskı.
- GÖKÇE, Orhan ve ÖRSELLİ, Erhan (2011), “*Kamu Yönetiminde Etik ve Etik Dışı Davranış Algısı*”, **İş Ahlakı Dergisi**, S.4(7), ss.47-63.
- HAS HACİB, Yusuf (1996), **Kutadgu Bilig** (Çev. Reşit Ahmeti Arat), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 6. Baskı.
- HAS HACİB, Yusuf (1998), **Kutadgu Bilig** (Çev. Reşit Ahmeti Arat), TTK Yayınları, Ankara, 7. Baskı.
- HEPER, Metin (2015), **Türkiye’de Devlet Geleneği**, Doğubatı Yayınları, Ankara.
- HITTI, Philip K. (1989), **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi I-IV** (Çev. Salih Tuğ), Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- KALKIŞIM, Muhsin (2013), “*Kutadgu Bilig’de Adalet Değeri*”, **Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.1, ss.91-98.
- KÖSOĞLU, Nevzat (1997), **Devlet: Eski Türklerde, İslam ve Osmanlı’da**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- NOHUTÇU, Ahmet (2004), “*Etik ve Kamu Yönetimi*”, **Çağdaş Kamu Yönetimi II** (Ed. Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür), Nobel Yayınları, Ankara, ss.389-412.
- ÖKTEM, M. Kemal ve ÖMÜRGÖNÜLŞEN, Uğur (2005), “*Kamu Yönetiminde Etik Çalışmalarına Yönelik Genel Bir Çerçeve Anlayışı*”, **2. Siyaset ve Yönetimde Etik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 18-19 Kasım 2005 – Sakarya, Sakarya Üniversitesi İİBF Yayını, Sakarya, ss.231-237.
- ÖNLER, Zafer (2003), “*Kutadgu Bilig’de İktidar Kavramı ve Siyaset Anlayışı*”, **Türkler** (Ed. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt 4, ss.179-186.
- ÖZSEMERCİ, Kemal (2005), “*Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Yozlaşmanın Kültürel Altyapısı*”, **Sayıştay Dergisi**, S.58, ss.3-20.
- ÖZTÜRK, Namık Kemal (2008), “*Etik ve Kamu Yönetimi*”, **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar** (Ed. Asım Balcı, Ahmet Nohutçu, Namık Kemal Öztürk, Bayram Çoşkun), Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss.255-284.
- PORTLAKKAYA, Talat (2009), “*Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig’in Türk Devlet Yönetimindeki Yeri ve Önemi*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- TANERİ, Aydın (1993), **Türk Devlet Geleneği: Dünden- Bugüne**, MEB Yayınları, İstanbul.
- TURAN, Namık S. (2017), **Hilafet: Erken İslam Tarihinden Osmanlı'nın Son Yüzyılına**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- UĞUR, Ahmet (1987), **Osmanlı Siyâset-Nâmeleri**, Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara.
- ULUĞ, Feyzi (2009), “*Yönetim ve Etik*”, **Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri Kitabı**, 25-26 Mayıs 2009 – Ankara, TODAİE Yayınları, Ankara, Cilt 1, ss.3-33.
- USTA, Aydın (2010), “*Kamu Görevlisinin Etik Amaç ve Ahlaki Yükümlüğüne Yönelik Bir Değerlendirme*”, **Türk İdare Dergisi**, S.468, ss.153-181.
- YÜKSEL, Cüneyt (2005), **Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetimden Etik- Kavramsal Çerçeve ve Uluslararası Uygulamalar**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, Cilt 1.
- YÜKSEL, Cüneyt (2010), **Devlette Etik, Dünya’da ve Türkiye’de Kamu Yönetiminde Etik, Yasal Alt Yapı ve Uluslararası Uygulamalar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.